

SKOSTREDET 3-5

Arkeologisk overvåkning ved istandsetting av bygning,
Bergen kommune, Hordaland 2014

Halldis Hobæk

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel Skostredet 3-5 Arkeologisk overvåkning ved istandsetting av bygning, Bergen kommune, Hordaland 2014	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 16/2017	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1020296	Oppdragstidspunkt 2014-2016
	Forsidebilde Dråpefall og mur mellom Skostredet 3 og 5. Foto NIKU/Haldis Hobæk, Bf30011 NIKU_0002.JPG	
Forfatter(e) Haldis Hobæk	Sider 14	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Arkeologi	

Prosjektleder Haldis Hobæk
Prosjektmedarbeider(e)
Kvalitetssikrer Hanne Ekstrøm Jordahl

Oppdragsgiver(e) Pallas Eiendom AS v/Geir Hæve

<p>Sammendrag</p> <p>NIKU har utført arkeologisk overvåkning ved graving i dråpefall for istandsetting av bygning i Skostredet 3-5, Bergen kommune. Graving berørte kun masser fra nyere tid, og har ikke gitt konflikt med automatisk fredete kulturminner.</p>

<p>Emneord</p> <p>Skostredet, Vågsbunnen, Domkirkegaten, overvåkning, nyere tid</p>

Avdelingsleder

Lise-Marie Bye Johansen

NIKU prosjektnummer/årstall	1020294/2014
Berørt område	Skostredet 3-5
Gnr/Bnr	166/597, 598 og 599
Oppdragets art	Arkeologisk overvåkning
Vedtak	14/01356-4
Oppdragsgiver	Riksantikvaren Distriktskontor Vest
Tiltakshaver	Pallas Eiendom v/Geir Hæve
Oppdraget utført av	NIKU v/Halldis Hobæk
Oppdraget utført dato	20.10.2014, 27.10.2014
Koordinater	
Høyde overflate (moh.)	Ca. 3 moh.
Foto	Bf30011_NIKU_0001-0005.JPG
MABYGIS	Lagt inn 8.2.2017
Tilstedeværelse av automatisk fredet kulturminne	Nei

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	7
2	Bakgrunn for tiltaket	7
3	Faglige forhold.....	7
4	Metode	8
5	Arkeologiske observasjoner og tolkning	8
6	Konklusjon	10
7	Litteratur.....	11
8	Vedlegg	12
8.1	Kart	12
8.2	Fotoliste	14

1 Innledning

Oppdraget gjaldt arkeologisk overvåking ved graving for istandsetting av bygning i Skostredet 3 og 5, gnr. 166, bnr. 597, 598 og 599 i Bergen kommune. Tiltaket ligger innenfor det automatisk fredete kulturminnet 'Middelalderbyen Bergen' (Askeladden ID-nr. 89049), og NIKU fikk i oppdrag av Riksantikvaren å gjennomføre nødvendig arkeologisk oppfølging av arbeidet.

Opprinnelig oppdragsbestilling datert 3.6.2014 (RA-sak 14/01356-2) omfattet graving i dråpefall mellom bygninger, graving for tilkobling til VA-anlegg samt graving for etablering av heisgrube. Dispensasjon fra Kulturminneloven ble gitt 12.9.2014 (RA-sak 14/01356-4).

21.1.2016 ble det gitt dispensasjon for endret gravedybde for etablering av heisgrube (RA-sak 14/01356-15, dybde endret fra 0,2 til maksimalt 0,7 meter). 7.3.2016 mottok NIKU ny oppdragsbestilling fra Riksantikvaren med større endringer i graveomfang for tilkobling til VA-anlegg. Det ble utarbeidet eget budsjett og prosjektbeskrivelse for dette tiltaket jf. vedtak fra Riksantikvaren datert 28.4.2016 (RA-sak 14/01356-20), og rapport fra arkeologisk overvåking er oversendt Riksantikvaren (NIKU Oppdragsrapport 101/2016). I januar 2017 fikk NIKU informasjon om at graving for heisgrube var utført uten varsling til NIKU, og at etterkontroll av tiltaket ikke var mulig (e-post fra NIKU til Riksantikvaren 11.1.2017). Inneværende rapport omhandler derfor kun arkeologisk overvåking av graving i dråpefall. Oppdraget ble utført 20.10.2014 og 27.10.2014 ved Halldis Hobæk.

Tiltakshaver er Pallas Eiendom ved Geir Hæve, søker på vegne av tiltakshaver er Arkitektstudio Elfrida Bull Bene ved Mette Torslett. Det er ikke tatt inn gjenstands- eller prøvemateriale ved undersøkelsene. Sakspapirer og dokumentasjon finnes i Riksantikvarens arkiv, digitale foto er lagt inn i Universitetsmuseenes database Musit.

2 Bakgrunn for tiltaket

Skostredet ligger innenfor det fredete kulturminnet 'Middelalderbyen i Bergen' (se figur 3, vedlegg 8.1). Ifølge søknad var det planlagt å grave til 0,3-0,4 meters dybde i dråpefallene mellom Skostredet 1 og 3 og mellom Skostredet 3 og 5. Siden graving var planlagt å gjøres grunt ble faren for konflikt med automatisk fredete kulturlag og strukturer regnet som lav. Den arkeologiske oppfølgingen ble derfor gjennomført som sporadisk overvåking.

3 Faglige forhold

Skostredet ligger innenfor det sammenhengende automatisk fredete kulturminnet 'Middelalder-byen Bergen', og ligger i bydelen Vågsbunnen som regnes som et av middelalderbyens mest sentrale strøk. Dette området var opprinnelig del av Vågen, og både arkeologiske og geotekniske undersøkelser viser at strandlinjen kan ha gått helt inn til Skostredet. Utover i høy- og seinmiddelalder ble indre del av Vågsbunnens havnebasseng gradvis utfylt og deretter bebygget, og fra 1300-tallet var Bergens skomakervirksomhet lokalisert til områdene nord og sør for Skostredet. Tidligere arkeologiske undersøkelser i disse områdene har påvist store mengder lær-, bein og hornavfall som knyttes til garving og bearbeiding av huder.

Vågsbunnen lå også sentralt i forhold til flere viktige institusjoner i middelalderen, med Korskirken i nord og Olavskirken (nåværende Domkirken) i øst. For Hallvardskirken, Mikaelkirken og Allehelgens

kirke/hospital kjenner en ikke nøyaktig lokalisering, men de antas å ha ligget i/nær Vågsbunnen (Lidén og Magerøy 1980: 136-137, 140-141, 157-158).

I Domkirkegaten 6, 60-90 meter øst-sørøst for Skostredet 3-5, ble det foretatt en større utgravning i 1987 (se figur 4, vedlegg 8.1). Her ble det påvist en bryggekonstruksjon og et mulig vareskur fra midten av 1100-tallet. Dette området lå da helt innerst i Vågen, og det antas at strekningen Domkirkegaten-Korskirkeallmenning rommet naust til kongs- og veitslegården Alrekstad (Sigurðsson 1994: 182-183, Komber et al. 1994: 215-216).

Fra ca. 1190 regner en med tett profan bebyggelse i Vågsbunnen, og ved gravningene i Domkirkegaten 6 ble det funnet en stolpebåren bygning med tilkomstvei fra første del av 1200-tallet. Omtrent fra samme tid ble det også påvist kraftig utfylling i strandsonen, særlig i den østre delen av graveområdet ved Domkirkegaten. Mye av dette var læravfall, trolig knyttet til skomakere som var den viktigste håndverkergruppen i Vågsbunnen i middelalderen. Bygninger fra midten av 1300-tallet og utover viser hvordan bebyggelsen fulgte etter utfyllingen vestover i Vågsbunnen. (Komber et al. 1994:217-220).

Ved en arkeologisk undersøkelse ved Østre Skostredet nr. 3 i 2008 ble det avdekket rester av kulturlag i flere nivåer, hovedsakelig avfallsmasser med innhold av lær, horn og dyrebein. Massene knyttes til den omfattende skomakervirksomheten i området, og ble på grunnlag av keramikklfunn datert til tidlig etterreformatorisk tid. Det ble også funnet indikasjoner på mulig urørte middelalderlag lenger ned (Lorvik 2009). Lag og gjenstandsfunn fra nyere tid manglet i stor grad, noe som kan tyde på at disse er fjernet av seinere inngrep. Dette stemmer med opplysninger for området generelt, og en bør derfor være oppmerksom på at overgang til tidlige, etterreformatoriske kulturlag kan ligge relativt grunt.

4 Metode

Oppdraget ble utført som arkeologisk overvåking av gravearbeidet. I dråpefall mellom Skostredet nr. 3 og 5 gravde arkeolog til ønsket gravedybde i et lite område, og undersøkte jordmasser og mur på stedet. I dråpefall mellom Skostredet nr. 1 og 3 undersøkte arkeolog et lite område der det var gravd til ønsket gravedybde. Deretter ble det foretatt en etterundersøkelse etter graving til full dybde i begge dråpefallene. Dråpefall mellom Skostredet nr. 3 og 5 lå innendørs og dråpefall mellom nr. 1 og 3 utendørs, men begge steder var lysforholdene vanskelige. Dokumentasjon foreligger som beskrivelser og digitale foto. Dekning for C-POS var for dårlig til at innmåling var mulig, men graveområdene er avmerket i vedlagt kart etter frihåndsskisse (se figur 4, vedlegg 8.1).

5 Arkeologiske observasjoner og tolkning

Dråpefall mellom Skostredet 3 og 5 ligger på SV-siden av Skostredet 5. De nordvestligste 80 cm av veggene var en mur i rødtegl, men sørøstover fortsatte veggene som en steinmur i en drøy halv meters høyde (se figur 1). Denne muren var jevn og solid, og så ut til å være murt med kalkmørtel av moderne type. Flate steiner var synlige i dråpefallet på SV-siden av muren.

Etter avtale ble betonggulv inn mot dråpefallet fra Skostredet 3 meislet vekk 20.10.2014. Dråpefallet ble deretter undersøkt av arkeolog, og renses til ønsket gravedybde i en meters lengde lengst nordvest langs steinmuren. Gravedybde var 10-15 cm. Den synlige delen av muren var nå om lag 75

cm høy, men gikk trolig dypere enn framrenset nivå. Muren oppfattes som bygget i nyere tid, men fra en eldre fase enn nåværende bygning i Skostredet 5 der fasaden går ca. 80 cm lenger ut i gaten. De flate steinene som tidligere hadde vært synlige i topp av dråpefallet ga etter rens et «ryddigere» inntrykk. De utgjorde en rekke på 20-25 cm bredde, strakte seg minst 4-5 meter sørvestover (en eventuell fortsettelse videre SV var dekket av stående vegg i rødtegl i Skostredet 3) og lå i omtrent samme nivå. Det ble heller ikke observert mørtel på eller mellom disse steinene, og de oppfattes som trakkheller eller en steinpakning for å stabilisere massene mellom husene.

Figur 1. Dråpefall mellom Skostredet nr. 3 og nr. 5. Område renset til ønsket gravedybde i forgrunn, gråsteinsmur bak. Foto tatt mot nordvest. Bf30011_NIKU_0002.JPG.

Dråpefallet mellom Skostredet 3 og 1b var mellom yttervegger i de to bygningene, og dermed smalt og med lite lys (se figur 2). Her var det gravd ned til ønsket gravedybde i et lite område i den sørligste delen av dråpefallet, og denne grøften ble renset opp og undersøkt av arkeolog. De øverste 40 cm besto av brun og fuktig, svært humusholdig masse som inneholdt skår av takpanner, fragmenter av tegl og murstein, litt oppløst treverk og skår av moderne glass i hele lagets dybde. Dette laget oppfattes som organisk materiale brutt ned på stedet og avfall. Under det organiske laget fulgte et lyst gulgrått lag med tett, finkornet sand. Det ble renset 5-10 cm ned i dette laget, men det ble ikke avgrenset i dybde. Trolig er sanden lagt som drenering eller avretting for murene i bygningene.

27.10.2014 var gravearbeider i begge dråpefallene ferdigstilt, og grøfter og profiler ble undersøkt av arkeolog. I dråpefallet mellom nr. 3 og 5 var videre graving utført grunnere enn i området som ble undersøkt 20.10.2014, og all berørt masse regnes dermed som moderne. Lengst sør i dråpefallet var det for smalt mellom stående vegger til at området kunne undersøkes.

Jorden i dråpefallet besto av løs, brun, humusholdig masse i hele dybden som var gravd fram (trolig nedbrutt treverk og annet organisk materiale). Den inneholdt mye fragmenter av takpanner og tegl, og det ble funnet skår av blåmønstret, moderne steingods og moderne vindusglass. Massene som hadde ligget direkte under betonggulvet besto av lys, grov sand og steiner, og var trolig et avrettingslag for gulvet.

Figur 2. Dråpefall mellom Skostredet nr. 1b og nr. 3, foto tatt mot sørøst. Bf30011_NIKU_0005.JPG.

I dråpefallet mellom nr. 3 og 1b var det gravd til ca. 45 cm dybde. I den nordlige halvdelen av grøften som var gravd var steiner eksponert i bunnen. Avstand mellom steinene var større og mer uregelmessig enn forventet i topp av en mur, og ble derfor tolket som trakkeller/stabilisering mellom murene i nr. 3 og 1b. Murene under bygningene var eksponert, og under nr. 3 var den jevn og bestående av lang, rektangulær stein, ca. 20x25x60 cm. Lengst nord i muren var to lag stein synlig i muren, det nederste bestående av noe mer ujevn stein. Muren under nr. 1b var mer uregelmessig, og med sement synlig i topp av muren lengst sør. Massene som ble observert i grøften var de samme som beskrevet den 20.10.2014. Også her konkluderes det med at inngrepet kun har berørt moderne masser.

6 Konklusjon

NIKU har på oppdrag fra Riksantikvaren utført arkeologisk tilsyn med gravearbeider i forbindelse med istandsetting av bygning i Skostredet 3-5. I overensstemmelse med planer for tiltaket og dispensasjon fra Riksantikvaren ble det gravd grunt ved inngrepene, fra 10 til 45 cm, og det ble kun observert moderne gjenstandsmateriale i de berørte massene. Murer og stein som ble undersøkt antas også å være fra nyere tid. Tiltaket har dermed ikke medført konflikt med automatisk fredet kulturminne.

7 Litteratur

Hansen, G. 1994: Den overordnede bebyggelsestopografi omkring 1190 i Bergen. Belyst ut fra arkæologiske, naturtopografiske og skriftlige kilder. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Bergen

Hansen, G. 2005. Bergen c. 800-1170. The emergence of a town. The Bryggen papers. Main series No 6. Fagbokforlaget, Bergen

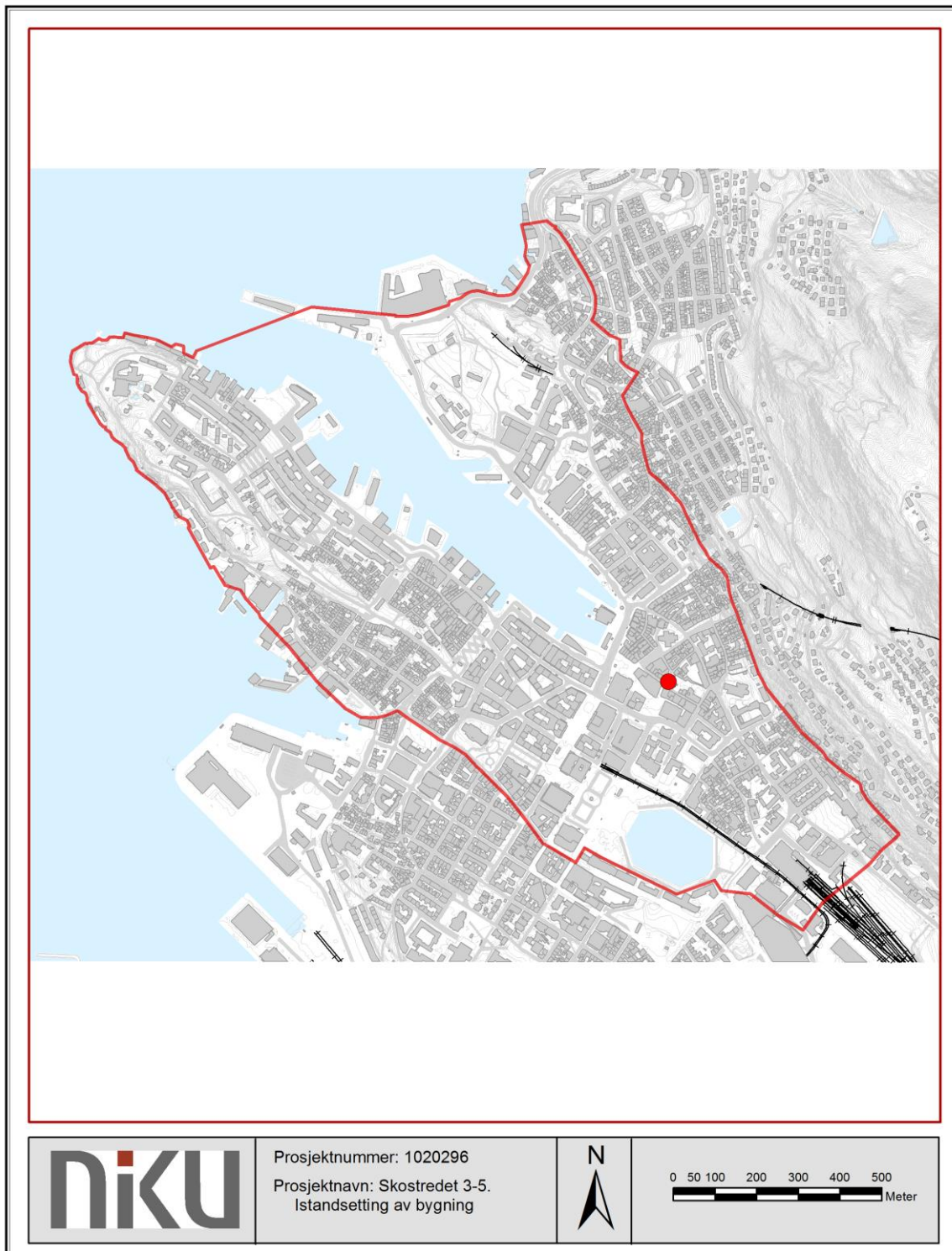
Komber, J. et al. 1994. Innberetning om utgravningene i BRM 245 Domkirkegaten 6, 1987. Riksantikvarens utgravningskontor for Bergen

Lidén, H.-E. og E.M. Magerøy 1980. *Norges kirker. Bergen. Bind 1*. Riksantikvaren/Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

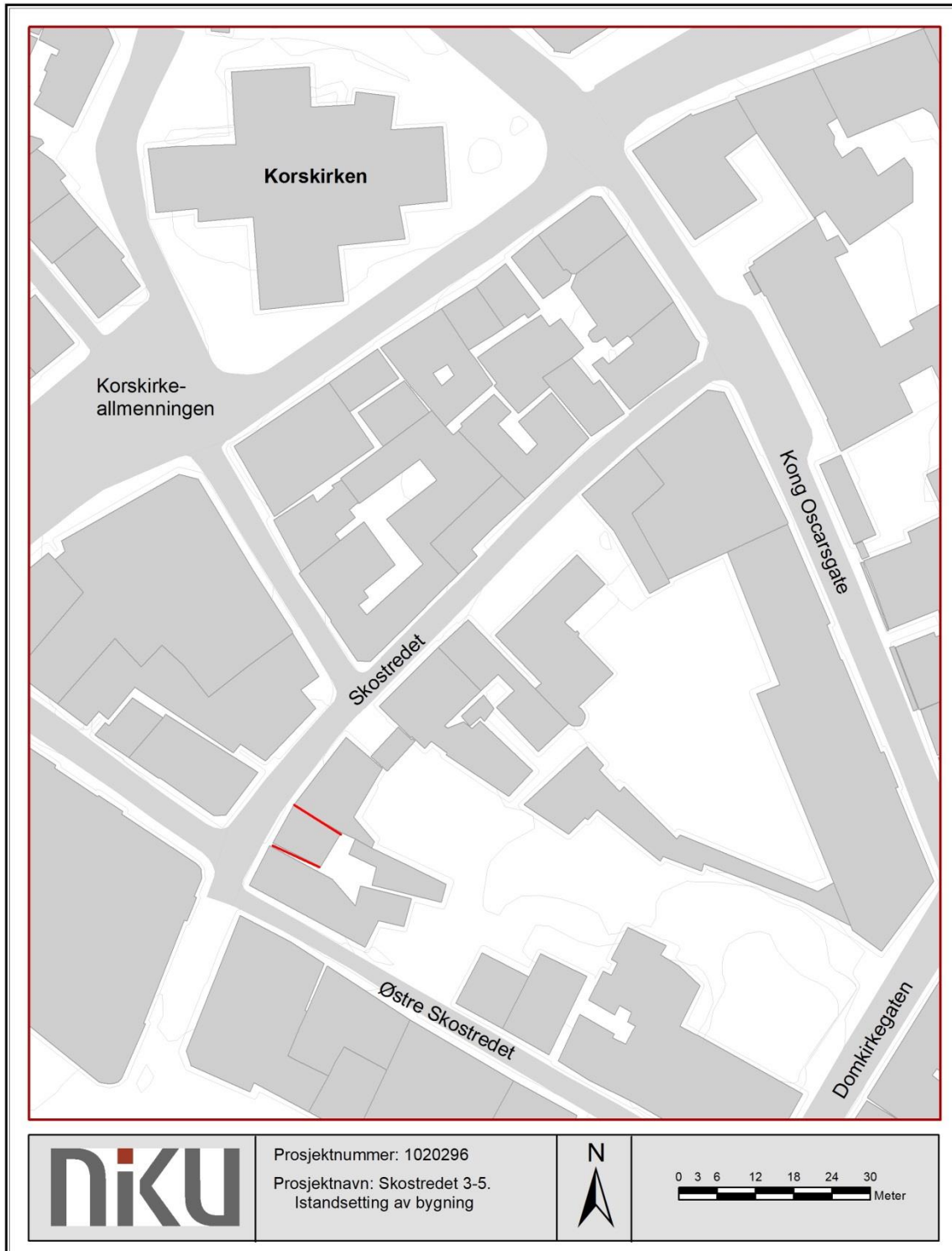
Lorvik, K. 2009: Østre Skostredet 3, Bergen. Arkeologisk overvåking ved opprustning av vann- og avløpsledninger, 2008. NIKU-rapport 44/2009

8 Vedlegg

8.1 Kart

Figur 3. Den røde linjen viser grense for Middelalderbyen Bergen (Askeladden-ID 89049), og det røde punktet viser tiltaketets lokalisering innenfor denne.

Figur 4. Dråpefallene mellom Skostredet nr. 1-3 og nr. 3-5, der det ble gravd for istandsetting av bygning, er markert som røde linjer.

8.2 Fotoliste

Filnavn	Dato	Motiv	Sett mot	Fotograf
Bf30011_NIKU_0001.JPG	20.10.2014	Dråpefall mellom Skostredet 3 og 5: Dråpefall før rens	Ø	HH
Bf30011_NIKU_0002.JPG	20.10.2014	Dråpefall mellom Skostredet 3 og 5: Renset til ønsket dybde i 1 m bredde, mur i bakgrunnen	NV	HH
Bf30011_NIKU_0003.JPG	20.10.2014	Dråpefall mellom Skostredet 3 og 5: Renset til ønsket dybde, nærbilde masser og trakkheller	NV	HH
Bf30011_NIKU_0004.JPG	20.10.2014	Dråpefall mellom Skostredet 3 og 1b: Masser i hull gravd til maks gravedybde	SØ	HH
Bf30011_NIKU_0005.JPG	20.10.2014	Dråpefall mellom Skostredet 3 og 1b: Oversiktsbilde	SØ	HH

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 16/2017

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00